

1. Vědecká činnost a uplatnění jejích výsledků

a) Stručná charakteristika vědecké činnosti pracoviště:

Vědecká činnost pracoviště se orientovala v loňském roce především na problematiku řešenou v grantových projektech. Jde o následující okruhy problémů: osobnost, analýza osobnostních deskriptorů a strukturální model osobnosti založený na analýze lexika (big five), sociální percepce a sociální atribuce, výkonová motivace, problematika agrese z hlediska indikátorů, vlivu rodiny a souvislosti s kreativitou, matematicko statistické metody v psychologii, problematika výstavby psychologické teorie, mentální reprezentace, morální vývoj osobnosti, odolnost člověka a malé skupiny vůči zátěži a stresu.

b) Výčet několika nejdůležitějších výsledků vědecké činnosti a možných aplikací:

- T: vytvoření metody komparativní analýzy života prostřednictvím biografického materiálu a literárního díla tvůrčích jedinců se sebevražednými tendencemi.
- T: vymezení pojmů mentální reprezentace druhého řádu vs. mentální reprezentace prvního řádu, metareprezentace, sémantické reprezentace, kognitivní reprezentace, kognitivní reprezentace a jejich uvedení ve vzájemný vztah.
- A: na základě aplikace teorie fuzzy množin a teorie grafů byla vyvinuta původní metodika početního a zejména grafického znázornění mezilidských vztahů v malé sociální skupině.
- T: vliv temperamentu na sociální percepce a sebepercepce, na sociální atribuci a sebeatribuci, a na význam a strukturu významu.
- A: příspěvek k charakteristice šikanujících a šikanovaných dětí z hlediska rodinného prostředí, postavení ve skupině a postojů k aktům agrese.
- A: byla prokázána schopnost srdečních mikropotenciálů (pozdních potenciálů), získaných původním postupem z jedné systoly, diskriminovat osoby zdravé a osoby s prokázanou elektrickou nestabilitou myokardu.
- T: analýza lexikálních prostředků pro popis osobnosti a taxonomie osobnostních deskriptorů, včetně empirického výzkumu struktury těchto deskriptorů.
- T: teoretická analýza vztahu mezi antisociálním chováním a kreativitou, rozpracování obrázkového a verbálního testu kreativity pro děti, přístup ke studiu kreativity jako formě prevence kriminality.
- T: u osob s vysokou a nízkou úrovní hardiness jsou na fyziologické úrovni zjištělné rozdíly v reaktivitě na stejné podněty: uplatňuje se hlavní vliv hardiness nebo vliv interakce hardiness a situačních podmínek.
- T: vztah mezi složkami stavové a rysově úzkosti (založenými

na pozitivně a negativně formulovaných položkách)
a výkonovou motivací, úzkostí brzdící výkon a úzkostí
podporující výkon.

- A: praktické experimentální prověření možností využití arteterapie u neslyšících dětí.
- T: princip specifičnosti ve studiu agrese: umožňuje chápání agrese v jejich komplikovaných souvislostech, její mnohotvárnost, multikauzalitu a cirkularitu.
- T: "saunterring jako velký symbol filosofie" - v práci byla zformulována stanoviska k současně probíhající diskusi k otázce pravdy v současné fázi dějinného vývoje evropské kultury.

c. počet řešených domácích grantů : 11 (5 GA ČR, 6 GA AV ČR)

Vliv osobnostních charakteristik a jazykových faktorů na
sémantickou reprezentaci interpersonálního chování (Osecká)
Indikátory agresivity - transkulturní srovnání (Čermák)
Strukturální model osobnosti založený na lexikální analýze
(Hřebíčková)

Matematicko-statistické metody (Osecká)

Účinnost při neuropsychické zátěži u dospívající mládeže
(Řehulková)

Agrese v rodině - dětská agresivita - agrese ve škole: korelační
studie (Říčan)

Vztah mezi antisociálním jednáním a kreativitou (Klicperová)

Morální vývoj dítěte a jeho osobnosti (Heller)

Mentální reprezentace druhého řádu (Sedláková)

Hardiness (Šolcová)

Šikanování jako projev agrese v malých sociálních skupinách
(Sýkora)

počet řešených zahraničních grantů: 2

Racial aggression among school children in a post-communist
country (CEU, Říčan)

Group tensions analysis during HUBES experiment - European Space
Agency, (HUBES, Human Behaviour during Extended
Spaceflights, Sýkora)

d. další specifické informace o pracovišti, změnách v jeho
struktuře a vědecké orientaci, o výsledcích hodnocení a o
překážkách a problémech v činnosti pracoviště:

Po opakovaných redukcích společenskovedních pracovišť
ČSAV a pak AV ČR (naposledy v roce 1993) pracuje pracoviště
v minimálním personálním obsazení, které by bylo třeba rozšířit.
Ke změnám ve struktuře a vědecké orientaci pracoviště v roce 1994
nedošlo. Jako překážky a problémy v činnosti pracoviště se jeví
zjevný nedostatek pracovníků se středoškolskou kvalifikací,
je třeba personálně posílit středisko vědeckých informací,
zajistit laborantské, dokumentační a výpočtové práce.
Pracoviště je třeba vybavit současnou audio- a videotechnikou,
dovybavit osobními počítači a psychologickou přístrojovou
technikou (např. tachystoskop). V neposlední řadě bude třeba
vytvořit finanční podmínky pro výchovu budoucích vědeckých

pracovníků, konkrétně aby na pracoviště mohli být opět přijímáni aspiranti či doktorandi.

2. Spolupráce pracoviště s vysokými školami a dalšími domácími institucemi:

2.1. Jmenovité hodnocení všech významných domácích spoluprací pracoviště s našimi vysokými školami:

Vědecko-pedagogická spolupráce ústavu s vysokými školami se pozitivně rozvíjí. Roste rozsah výuky pracovníků ústavu na vysokých školách. Je realizována vědecká spolupráce na několika projektech. Pracovníci ústavu jsou členy vědeckých rad VŠ, a naopak předseda VR ústavu je pracovníkem FFUK.

a. rozsah pedagogického působení pracovníků ústavu na vysokých školách:

Počet semestrálních kurzů:

- FF UK: 5 semestrálních kursů
- PedF UK: 2 semestrální kursy
- EThF UK: 2 semestrální kursy
- HAMU: 2 semestrální kursy
- FF MU Brno: 6 semestrálních kurzů
- VUT Brno: 1 semestrální kurz, 4 hod.
- Stanford University, USA: 1 semestrální kurs
- San Diego State University, USA: 1 semestrální kurs

Celkový počet odpřednášených hodin v letním a zimním semestru příslušného roku na všech vysokých školách dohromady: 610

b. počet pracovníků VŠ, kteří mají vedlejší pracovní úvazek v ústavu: 2

c. nejvýznamnější výsledky činnosti společných vědeckopedagogických pracovišť: --

d. počet řešených společných projektů s VŠ: 4 počet společných grantových projektů: 2

e. kvalitativní a kvantitativní údaje o získávání a přípravě nových vědeckých pracovníků:

V rámci spolupráce s vysokými školami jsou vytypováni perspektivní absolventi oborů, kteří jsou v ústavu zaměstnáni na částečný úvazek, a předpokládá se jejich přijetí po absolvování, resp. jejich přijetí jako doktorandů či aspirantů.

počet:

aspirantů: -

doktorandů: -

diplomantů: 12

pomocných vědeckých sil: 2

2.2. Zhodnocení spolupráce s dalšími mimovysokoškolskými výzkumnými a aplikačními pracovišti:

Je realizována spolupráce s FÚ AV ČR, MO ČR, Meziresortní komisí pro řízení letového provozu, Národním centrem podpory zdraví, se sdělovacími prostředky a s občanskými iniciativami.

3. Mezinárodní vědecká spolupráce pracoviště:

Spolupráce v rámci řešených grantových a dalších projektů:

- Universita La Sapienza, Itálie, prof. Caprara
- Universita v Bielefeldu, Německo, prof. Angleitner
- Universita v Groningen, Holandsko, prof. DeRaad
- Universita v Landau, Německo, dr. Ostendorf
- Universita San Diego, USA, prof. Feierabend
- Institut Mediko-Biologických problem, Rusko
- Institut nových medicínských technologií, Rusko

a. nejdůležitější uskutečněné akce: -

b. kvantitativní údaje o rozsahu zahraničních styků pracoviště:

- počet zvaných přednášek pracovníků ústavu na mezinárodní konference: 5
- počet členství v redakčních radách mezinárodních časopisů: 0
- počet členství v orgánech mezinárodních vědeckých společností: 0
- počet přednášek zahraničních hostů v ústavu: 5
- počet členství v orgánech mezinárodních vědeckých společností: 1

4. Předpokládané hlavní okruhy vědecké činnosti pracoviště v příštím roce:

Tyto okruhy vychází jednak z pokračujících grantových a dalších projektů, jednak z grantových projektů, získaných pro rok 1995 a další.

- Mentální reprezentace druhého řádu (Sedláková)
- Psychologická analýza projevů občanské kultury, zejména její morální aspekty (Klicperová)
- České normy volných slovních párových asociací jedenáctiletých, devítiletých, sedmiletých a pětiletých dětí (Novák)
- Verbální a nonverbální reprezentace základních emocí. Vymezení interindividuálních typů zobecnitelných rysů obrazové reprezentace základních emocí (Petrželka)
- Rasová agrese mezi školními dětmi v post-komunistických zemích (CEU, Říčan)
- úkoly aplikačního výzkumu, jako je např. výzkum sociálně psychologické determinace agrese mezi dětmi, zejména z hlediska vztahů mezi rómským etnikem a etnickou majoritou (Říčan)
- filosofická problematika moci, filosofie příběhu, filosofie domova (Janát)
- psychosociální stres
- odolnost člověka a skupiny vůči zátěži a stresu: interakce mezi psychosociálními, behaviorálními a fyziologickými faktory

J. Viewegh: Sebevražda a literatura

Sebevražda je jedním z výrazů - i když extrémních - hodnotového postoje člověka k životu a světu, ke smysluplnosti lidské existence.

V současnosti se vyhraňují zejména tři výzkumné směry sebevraždnosti: medicínsko-psychiatrický, psychologický a sociologický. Pro objasnění psychologických komponent sebevraždy je nutná znalost nejen různých okolností závěrečného činu, nýbrž i dlouhodobě probíhajícího osobnostního vývoje suicidanta. Vlastní sebevražedný čin představuje totiž pouze závěr dlouhého (často léta, ba desetiletí probíhajícího) suicidálního vývoje, a to zejména u tzv. bilanční sebevraždy, tj. suicidia osoby v podstatě psychicky a somaticky normální, hodnotově však vnímavé až přecitlivělé.

Složité prožitkové a vnějšímu pozorování skrytý vývoj je obtížně přístupný tradičnímu psychologickému výzkumu. Navíc většina (zachráněných) sebevrahů nerada sděluje informace o svých suicidálních tendencích nebo není schopna je diferencovaně vyjádřit právě z perspektivy dlouhodobě probíhajícího vývoje. Zcela odlišná (pro výzkum příznivá) je situace u sebevrahů-tvůrčích umělců (zejména literátů) a filozofů, kteří skončili sebevraždou nebo měli vážné suicidální tendence. Je nutné si uvědomit, že tvůrčí činnost je jednou z vrcholných forem seberealizace osobnosti. Tvůrčí jedinec je proto vždy nějakým způsobem konfrontován s oblastí životních hodnot (včetně smyslu života). Smrt je naopak v perspektivě lidského života událostí s totálními negativními důsledky. Je nemyslitelné, aby životně centrální tendence dobrovolné smrti se nějakým způsobem neodrazily v uměleckém či filozofickém díle tvůrčí osobnosti se suicidálními tendencemi. Tito jedinci často vytvářejí ve svém literárním nebo filozofickém díle přímo určitý nihilistický systém, který je výrazem jejich vnitřního prožitkově hodnotového světa.

To je základní důvod, proč jsme vyvinuli metodu komparativní analýzy "života" (prostřednictvím biografického materiálu, zejména osobních dokumentů, hlavně deníků) a literárního díla tvůrčích jedinců se sebevražednými tendencemi. V tomto smyslu jsme k analýze zvolili umělecké dílo a biografický materiál (deníky) filozofa a literáta Ladislava Klímy (1878-1928) a doplnili analýzami dalších literátů-sebevrahů (H.Kleista, J.Londona, Klause Manna, Hemingwaye, C.Pavése a S. Zweiga).

Uplatnění metody komparativní analýzy "života a díla" dovoluje:

1) Získat (jiným způsobem nesnadno přístupné) informace o suicidálním vývoji, jeho jednotlivých etapách a charakteristických prožitkových složkách.

2) Studovat proces tvůrčí objektivace vnitřních prožitků (v uměleckém nebo filozofickém díle) a zpětný vliv této objektivace na vývoj a průběh suicidálních tendencí.

3) Objasnit antropologický význam tvorby (zejména umělecké) pro hodnotově prožitkový svět člověka.

4) Vypracovat psychologickou koncepci sebevraždy, a to na podkladě analýzy hodnotové motivace sebevraha.

5) Ověřit si vhodnost (přimeřenost) aplikace metodiky

osobního dokumentu pro psychologický výzkum sebevraždy.

6) Objasnit úlohu umění při výzkumu některých psychických mechanismů (v našem případě hodnotové motivace).

7) Sondovat nové metodologické možnosti psychologie umění jako interdisciplíny.

Příloha 2

P. Říčan: Výsledky výzkumu agrese mezi dětmi ve škole

Ve 150 třídách základní školy byla aplikována standardní Olweusova mezinárodně užívaná technika zjišťující výskyt vrstevnické šikany a výsledky byly srovnány se skandinávskými, britskými a holandskými daty. Tato metoda se zároveň ukázala jako velmi přínosná pro školskou praxi: Vedení všech škol, kde byl výzkum konán, výsledky přivítala. Olweusova metoda byla dále s úspěchem originálně použita k normování sociometrických dat o šikaně (peer nomination), což umožnilo přesněji určit vztahy mezi šikanou a individuálními charakteristikami dětí obou pohlaví.

Kombinace Olweusovy metody se sociometrickým zkoumáním umožnila na vzorku 2.500 osob změřit sociometrickou pozici (peer status) šikanovaných a šikanujících dětí. (Výsledky dosavadních výzkumů byly protikladné.) V našem výzkumu byl zjištěn opačný vztah u dívek a u chlapců: Zatímco šikanující chlapci jsou méně populární než jejich oběti, šikanující dívky jsou populárnější.

Byly získány nové poznatky o hodnotové orientaci šikanujících a šikanovaných dětí a jejich rodičů. Zatímco šikanované děti se v tomto směru nijak neliší od ostatní populace, v rodinách dětských agresorů lze konstatovat nedostatek tradičních hodnot spjatých s aktivní humanistickou orientací, případně i tendencí k bezohlednému sebeprosazování.

V rodinách šikanujících dětí byla zjištěna menší míra názorové shody mezi dětmi a rodiči, zatímco šikanované děti se ani po této stránce neliší od ostatní populace. (Liší se však charakteristicky, a to jinak než šikanující děti, pokud jde o percipované rodičovské chování vůči dětem.)

Výsledky byly zčásti publikovány v odborném tisku, zčásti předneseny na mezinárodních fórech (pozvaná přednáška na mezinárodním kongresu rodinné psychologie v Padově, vystoupení na semináři o šikaně mezi školními dětmi v Bergenu).

Získané poznatky a použité metody, jak nově vyvinuté, tak adaptované, byly uplatněny v celoroční akci občanského sdružení Bílý kruh bezpečí, sponzorované MŠMT a feministickou organizací Gender Studies, jejímž cílem bylo omezení šikany na školách. Přitom byla získána řada praktických poznatků, jež byly už využity v řadě přednášek pro učitele a byly popularizovány v médiích. Budou shrnuty v praktické příručce pro učitele a rodiče, na kterou je uzavřena nakladatelská smlouva.

Příloha 3

Bahbouh, R. a kol.: Sociomapování

Sociomapování je nový metodologický přístup ke studiu struktury a dynamiky malých sociálních skupin. Matematický aparát této metody je založen na spojení fuzzy teorie, pattern recognition a topologie. Tento aparát umožňuje integraci velkého množství různorodých dat, jejich efektivní analýzu a přehlednou, praktickou prezentaci výsledků. Metoda je v současné době dopracovávána ve smyslu ucelení jednotlivých postupů do snadno použitelného systému, včetně náležitého softwarového zázemí a aplikaci dané metody na konkrétní problémové okruhy (agrese a konflikty v malých sociálních skupinách, analýza narůstající tenze a její ovlivnění, zpětná vazba intervenčních zákroků, sociální a krizový management). Tato metoda má značné výhody oproti klasické sociometrii a otevírá nové možnosti oboru analýzy malých sociálních skupin.